

VI. MIT HOZHAT A JÖVŐ?

Egységes és oszthatatlan nemzeti állam (1923), a románok és csak a románok Romániája (1936–44), homogenizáció (1972-től) – Romániában ezek az államnemzet (*francia ihletésű*) programját jelző szinonimák. A program lényege: egy sok nyelvű, sok kultúrájú, sok nemzetiségű ország egyneműsítése. Lehetséges-e egyáltalán? Nem könnyű feladat, de elvben és általában nem is lehetetlen. Eszközei: kiüldözés, kiirtás, beolvasztás. Románia története folyamán különböző etnikumokkal szemben mind a hárommal kísérletezett már kisebb nagyobb sikerrel. Rendelkezik tehát (*e téren bizonyos*) történetinek számító tapasztalatokkal, és rendelkezik ez idő szerint egy centralizált-totalitárius államgépezettel, amely – miként láttuk – represszív-adminisztratív apparátusával ezen a téren ez ideig minden másnál hatékonyabbnak bizonyult. Ezekkel kalkulál a román nacionalista állampolitika, amikor a XX. század végére oly sürgössé vált számára a milliós nagyságrendű magyar kisebbség likvidálása. Lehetőségeit korlátozza az időpont, és még geopolitikai helyzete is, hiszen Európának a peremvidéke is többé kevésbé még Európa, semmiképp sem Uganda tájéka.

Kiűzetés vagy kiirtás például ez idő szerint legfeljebb korlátok közé szorított, alárendelt segédeszköz-

ként jöhet számításba (néhány tízezer okvetetlenkedő értelmiségi *kimanipulálása* az országból, kisebb méretű pogrom – inkább csak a lélektani hatásért). Marad az asszimilációs politika útja, s minthogy önkéntes beolvadásra nem számíthat, az erőszakos asszimilációé. *Ez nem a román nacionalizmus találmánya, még csak nem is a múlt századbeli magyar nacionalistáktól tanulták, hanem mindketten a franciáktól, akik a jakobinus diktatúra óta eredményesen alkalmazták, és éppen mert eredményesen alkalmazták, mert senkinek sem kellett elszámolni vele, nem átalították sikeres kultúrmisszió-
nak nevezni a pótolhatatlan értékeket pusztító kulturális etnocidiumot.*

Csakhogy egyebek közt éppen a franciaországi példa is arra tanít, hogy a pusztá erőszak alkalmazása önmagában még nem elegendő az erőszakos asszimiláció sikeréhez. Ahhoz még más feltételekre is szükség van. Maga a megerőszkolt áldozat is a rákényszerített lélek-váltást csak akkor vállalja, ha azért, amit a vámon elveszít, valami kevés legalább megtérül a réven (itt össze nem mérhető értékekről van szó, végső soron arról, hogy anyanyelve ízéért, kultúrája meghittségeért cserébe érvényesülése lehetőségét, vagy legalább gyermekeinek lelki békéjét biztosítva lássa.) Ha egy ilyen, számára valamennyire is elfogadható alku lehetősége nincs meg, akkor a nemzete megtagadására kényszerített kisebbségi legfeljebb maranusszá válik: ott, ahol kell, színleg alkalmazkodik a külső követelményekhez, hogy otthon zárt ajtók mögött ápolja, gyakorolja eltiltott nyelvét, hitét, kultúráját. A romániai magyar számára pedig – *(amint azt mindjárt részletesebben is taglalni fogjuk* – még ama bizonyos ráfizetéses alku minimális lehetősége sem áll fenn. Itt van viszont anyaországának közvetlen szomszédsága, s annak nem lebecsülendő vonzereje. Kisebbségek felé anyaországuk varázsa még akkor is igen erős lehet, ha egyéb összehason-

lítások kedvezőtlen képet mutatnak róla (például a magyar uralom alatt élő erdélyi románok kötődése Ó-Romániához). Esetünkben viszont nem kell magyarnak lenni ahhoz, hogy a két ország bármilyen vonatkozásban való összehasonlítását ne Magyarország javára döntse el akárki, amint ezt keserű szájjal bár, de nem kevés tárgyilagos román is megteszi. Ez a körülmény jelentősen erősíti a romániai magyarok ellenállását a beolvasztási törekvésekkel szemben, és keményíti egyben elnyomásukat, szigorítja a magyarországi szellemi és egyéb termékek kirekesztésére irányuló intézkedéseket, ami viszont még csábosabbá teszi a romániai magyar számára a tiltott gyümölcsöt, mely végül is a rádió s a nyugati területen a tévé csatornáin mégiscsak eljut hozzájuk.

Azt mondtuk: lehet az erőszakos asszimiláció is célra vezető, ám a cél eléréséhez a pusztá erőszak önmagában még nem elegendő. Ahhoz ugyanis legalább (még) egészséges, prosperáló gazdaság is szükségeltetik. Ez pedig még a távoli ígélet reményével sem kecsegtet abban az országban, amely úgy jutott a gazdasági csőd, a társadalmi-erkölcsi válság mai mély bugyrába, hogy több mint egy emberöltő óta hatalmas energiák erőltetett mozgósításával jószerivel csak romokat épített, s e megalomán és értelmetlen becsvágy oltárán fékevesztett rablógazdálkodással merítette ki a valaha gazdag ország tartalékait.

Nem csupán arról, főképp nem arról van szó, hogy ma már a legtarisznyahitűbb kisebbségit sem csábít az a lehetőség, hogy a többséggel együtt, többségiként osztozhatna a mai román nyomorúságon. Ma már a román nacionalisták tiltakoznak a „jött-mentek” befurakodása ellen, azaz kerülnek szembe gyakorlatilag a kormány homogenizációs programjával. Látszatra meglepő, valójában nagyon is racionális reagálása ez a „húsosfazék-nacionalizmus” haszonélvezőinek: nem kívánják szaporítani az egyenlően osztozkodók számát az egyre soványabb koncokon, amit a fazék még magában rejt.

Nemcsak a felső körökben jelentkezik ez a reakció, hanem a forgalmi rendőrig bezárólag a kiváltságosok minden szintjén. De észleltek már kimondottan disszimilációs indulatokat is olyan, már rég befogadottak, sőt vegyes házasságok leszármazottai irányában, akikkel szemben néhány éve ilyesmi még senkinek sem jutott volna az eszébe. Ez a mentalitás a „törzsgyökeres” román és a „jött-ment” román között kívánja meghúzni a kiváltságosság határát, hogy a megcsappant javakat kevesebb részre kelljen elosztani. Másrészt, s ez nem kevésbé jellemző: a dörzsöltebbje ma már az önkéntes disszimiláció tervéhez keresi nem-román felmenőit, s azoknak esetleg külföldön élő leszármazottait – család-egyesítés reményében.

Ahol tehát vészesen akad az elosztható javak volumene, ott azokat az uralkodó nemzet előjogaira hivatkozva saját maga számára kívánja biztosítani – esetünkben a született román. A homogenizálást, mint a versenytársak szaporításának módját egyre határozottabban elutasítja. A kormányzat hiába is próbálna ragaszkodni program-dogmáihoz, e nyomás elől nem tud kitérni.

A befogadás elutasítása viszont ellenprogramot rejt magában: a kisebbségek diszkriminálásának állandósulását (ahol, amikor mód adódik rá, az országból való kiszorítását) és főként, az állapotok romlásának mértékében kiszorításukat minden jobb, jövedelmezőbb állásból, pária szinten, segédmunkásként való megtűrésüket, egyfajta sajátos, balkáni apartheid-rendszert.

Ilyen tendenciák jellemezték a rendszert kiszolgáló, hangadó román körök hangulatát, amikor a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában megjelent háromkötetes Erdély Története bukaresti fogadtatása (amely revizionistának és rasszista eszmék felelevenítőjének minősítette a magyarországi párt- és kormány vezetést) most már a budapesti felelősöket is arra kényszerítette,

hogy nyilvánosan visszautasítsák az inszinuációt, és szót emeljenek a magyar kisebbség ügye mellett. Negyven év óta először a magyar kormány a nemzetközi nyilvánosság előtt kötelezte el magát a határain kívül élő magyarok érdekében. Olyan lépés volt ez, amit visszalépni már nem lehet. Történelmi lépés.

Történik ez oly időszakban, amikor szemlátomást szűkül a román rezsim mozgástere,⁹² amikor az optimisták szerint a vezért már Reagan sem tudná megmenteni (ti. a legnagyobb kedvezmény elvének újabb megadásával). Illetve: Ceaușescu újban szemlátomást egyetlen lapra tett fel mindent: Gorbacsov bukására. Ha ez nem válik be, Romániában elkerülhetetlen a változás. És nem kívülről jövő politikai beavatkozás következtében. A gondot legfeljebb az alternatív garnitúra hiánya jelenti.

A feladat most: felkészülni az azutánra, egy hatékonyabb kisebbségi önvédelemre. Annyi bizonyos, hogy a kurzus bukásával helyrehozhatatlanul kompromittálódik mindaz, ami ma a ceaușizmus gyűjtőnév alá foglalható: otromba stílusa, erőszakos módszere, rögeszmének bizonyult programja egyaránt. Egyet kivéve: nacionalizmusát. E tekintetben immár román nemzedékek sora az óvodától kezdve olyan állandó fertőzésnek voltak alávetve, a bukaresti (*nagyhatalmi*) nacionalizmus az egész országban olyan kulcspozíciókat tart megszállva, hogyha csupán belső, országos tényezőkön múlna, nemcsak a töretlen folytatás, de akár egy ráduplázás is elképzelhető lenne nyílt atrocitásokba torkoló tüntetésekkel, indulat kitörésekkel fűszerezve. Tekintettel azonban a romániai kisebbségek elnyomása és jogfosztása fölötti nemzetközi felháborodásra, valószínűbb egy taktikusabb reagálás: a Ceaușescu-kurzus nacionalista „túlkapásainak” (!) megbélyegzése (azok részéről, akik az egésztest megtapsolták, lelkesen végrehajtották, sőt éppen sugalmazták), porhintésül némi taktikai jellegű (később

visszavonható) engedmény – néhány magyar iskola, óvoda visszaállítása, a magyar könyvkiadás számára nagyobb papírkvóta biztosítása stb. –, e „vívmányok” körül nagy külföldi sajtópropagandával. Aztán, amikor úgy vélik, hogy újra az erő pozíciójából diktálhatnak, kezdődhet újra az engedmények megvonása, a romanizálás, a szellemi etnocidium. Előbb ígéretés, hazudozás, csalás, rászedés, majd az erő pozíciójából folytatott megosztási politika, végül a brutális erőszak, a kisebbségek gerinctörése a „végső megoldásig”. Két változatban is megismertük a román nacionalizmusnak ezt a perfidiáját: először a királyi Romániában, másodszor Sztálin leghűbb román tanítványainak, Gheorghiu-Dej-nek és Nicolae Ceaușescunak országolása alatt.

És ne feledjük! Mindkét periódus kezdetén egy, a lezárult háború eredményeként megnagyobbodott, egyébként rosszhírű balkáni ország fogadkozott a világ előtt, hogy a „most születő” demokratikus Románia az ellentéte lesz annak, ami a régi volt, különböző népek testvéri közösségben fognak benne élni, (amit egyébként a békecsináló győztes nagyhatalmak is „szavatoltak”). Trianon (1921) előtt a Gyulafehérvári Határozat nemzetiségi klauzuláját, mint a készülő új, demokratikus alkotmány alapelvét lobogtatták a világ szemébe, aztán, amikor már nem volt ki számon kérje rajtuk, olyan alkotmányt szerkesztettek, melynek alapelve a kisebbség-irtás elvi megalapozása lett. Párizs (1946) előtt Nemzetiségi Statutum címen demokratikus szellemű törvényt jelentettek meg és kolportáltak a világsajtóban, megint egyszer a demokrácia jegyében „újjászülető” Románia igazoló okmányaként, amely törvény különben végrehajtási utasítás hiányában (azt már nem készítették el) soha, egyetlen napig sem funkcionált érvényes törvényként. Amint aztán érvénybe lépett a békeszerződés, süllyesztőbe került a patyomkin-statutum, felszámolták az

1946-ig elért nemzetiségi vívmányokat, majd rátértek – végső soron a kisebbségek likvidálására.

A Dîmbovița-parti nacionalizmus tehát a XX. században kétszer is lóvá tette az egész világot, beleértve ebbe magát a sarjadzó román demokráciát is. És azokat, akik kétszer is ilyen vásári hamiskártyás trükkkel csapták be Európát, majd saját nemzetük megrontói lettek – a mai román történetírás a haza felkent lovagjaiként tartja számon. És elsikkasztja vagy éppen becsméri azokat, akik – Costa Forutól Petru Grozáig – azt hirdették, hogy Romániában a demokrácia próbaköve az, hogy milyen kollektív jogokat biztosít a többség az országban élő kisebbségeknek.

Mundus vult decipi? Az áldozatul szántak azonban többé nem. A valóságát józanul számba vevő jószándékú erdélyi keserű tehetetlenséggel szemlélheti a történelmileg egymásra utaltak egymásra uszítását, a különböző nemzetiségűeket elválasztó, szembe állító, terjedő bizalmatlanságot (e bizalmatlanság „megalapozását”), egy országnyi országrész egész emberállományára kiterjedő romlást, lelki és jellembeli torzulást. Ezt az egész történelmi csódtömeget, százhusz év termését, a rossz körforgás megszakításának, jó irányba fordíthatóságának két elszalasztott alkalmával (1918–21, 1944–46) és főként az utolsó harminc évnek a megelőző kilencvenet messze meghaladó roncsolásait.

A román (*szem*) képtelen felismerni azt, ami magyar nézetből világos mint a nap: hogy nemzeti kizárólagosságuk hajszolása során az *európai románság lehetőségét* szalasztják el. Persze, ha ezt magyar mondja, hát a maga érdekében mondja. Ami igaz is. Csakhogy ez nem zárja ki azt, hogy – itt, Kelet-Közép-Európában – az, ami magyar érdek (is), egyben és legalább annyira, ha nem még inkább, román érdek is. Ez azonban, az átlag román számára – gyermekkora óta rögzült preconcepciói szerint – (*már több a soknál*): magyar huncutság. És ma-

gyar arcátlanság csak lehetőségnek, még hozzá elszalasztható lehetőségnek állítani az európai románság eszményét. Eddig még haszontalan dolognak, süketek párbeszédének bizonyult minden ilyen próbálkozás. Mintha még ma is érvényesek volnának Németh László félévszázaddal ezelőtti szavai: a románság „szegényebb egy tapasztalattal a kelleténél: a kiábrándító lecke még nem tanította meg ereje határait, s így a ráutaltság-érzés is hiányzik belőle, mely a közös Duna-akol melegét megkívántathatná.”⁹³ Dehát az utóbbi emberöltőből sem telt volna ki az 1935-ben még hiányzó tapasztalat, az egymásra utaltság történelmi parancsa? Ezt az igazságot, akárhogy is, maguk kell kigyöngyözzék maguknak. Bárki próbálna súgni nekik: saját igazukat menten idegen huncutságnak vélnék.

Románia színeváltozása mindenképpen napirenden van. A változásban pedig a lehetőség (talán az utolsó), hogy a román nép nemzetté váljon, korszerű európai nemzetté. S e lehetőség kínálja az utolsó reményt kétmillió romániai magyar számára, hogy a közös hazában betölthesse történelmi híd-szerepét. Ám Románia számára a mélyből való kilábalás útja hosszú és nehéz, és a visszaesés állandó veszélyével terhes út lesz (*önerőből, nemzetközi szakértői konzílium és folyamatos külső segítség és bátorítás nélkül meg sem tehető*).

Még a legegyszerűbb a romok eltakarítása lesz, (*a veszett fejsze nyelének a megmentése*). Ráfizetési üzemek ócskavasként való értékesítése. De mihez kezd majd az ország azokkal a milliókkal, akik ennek következményeként, önhibájukon kívül válnak feleslegesekké? Mi lesz a betelepítettekkel ráfizetési üzemeik leszerelése után? Közülük mennyit lesz képes a befogadó város nemcsak produktív munkával ellátni, de kulturálisan is városivá asszimilálni? És mihez kezd majd a társadalom azzal az emberselejttel, amit a „kulturforradalmas” ancien régime hagy majd örökül? A bukott rend-

szer kárvallottjainak hamis tudatában tótágast áll majd a valóság, a tegnap emléke. A múlthoz fűződő vélt érdekeiket nemzeti ügyé pántlikázva az ország gyógyulásának veszélyeztetőivé válhatnak.

A román demokrácia mindig kisebbségbe szorult a román társadalomban, mert történelmi felelőssége tudatában mindig a kínos igazságok kimondását, a hízelgő, hazug mítoszok leleplezését kellett hogy magára vállalja, *miközben (Cațavencu-szerű ellenségei)* demagóg, önjelölt „népvezérek” a tömegek hiúságát legyezgető hízelgésekkel arattak olcsó hordó sikereket. A C.-kurzust követő korszakban is – minden eddiginél inkább – ilyen hálátlan szerep vár a román demokráciára.

Ha lesz ilyen demokrácia a poszt-C.-korszakban, ez és csakis ez lehet majd a magyar kisebbség partnere és szövetségese. S egy ilyen partnerség megint csak nem fogja megkönnyíteni a román demokrácia dolgát. Mégis vállalnia kell majd, ha demokrácia akar maradni. Mert hetven év kisebbségi tapasztalat alapján a romániai magyarság nem érheti be már kevesebbel annál a nagy Társadalmi Szerződésnél, amelyet az erdélyi román demokrácia fogalmazott meg 1918. december 1-én, de a királyi Románia elsikkasztott, s a román nacionalizmus azóta sem akar tudni róla. Alkotmányba foglalandó ezek szerint, hogy a romániai magyarság egyrészt a magyar nemzet Románia területén őshonos része s mint ilyen, másrészt az ország lakosságának önálló nemzeti entitásként teljesjogú része. Következésképp sajátos nemzeti szükségleteit biztosító kollektív jogok illetik meg. Ennek keretében olyan kulturális autonómia is, amelynek alapján egy magyar közművelődési kormányzat rendelkezessen az ország tanügyi, kulturális stb. költségvetésének azon részével, amely számaránya szerint a magyar népcsoportot megilleti. Ezt az összeget ez a magyar közművelődési, tanügyi stb. szerv saját hatáskörében, saját költségvetés alapján használhatja fel a romániai magyar

iskolahálózat, könyvtár, könyv- és lapkiadás, színház, rádió és tévé program stb. üzemeltetésére. (A magyar kisebbség nemzeti státusza természetesen mintául szolgál majd az ország más nemzeti kisebbségei jogi helyzetének rendezéséhez).

A romániai magyarság számára ez volna az utolsó esélye annak, hogy az elmúlt hét évtized léleknyomorító frusztrációit kiheverhesse. Ha ez a lehetőség is meghiúsul, kilátástalan pária léte megfelelő beteges tudatállapothoz, tudatcsuszamláshoz, a hiú fantazmagóriák és a csüggedt letargia közötti hányódáshoz vezet, ahol már megszűnik a teljes értékű, kiegyensúlyozott emberi élet lehetősége.

De ez volna egyben az utolsó esélye román–magyar közös dolgaink méltányos rendezésének is. A Dîmbovița partján eddig e kérdésre kevés figyelmet fordítottak. Holott a román nemzet jövője szempontjából fontosabbnak fog bizonyulni, mint az ősidők kifürkészhetetlen kódébe belevetített (*aetiologikus*) eredet-mítoszok. Ady a Duna-menti „boldogtalan kis országokat” „félnemzetcskék” szégyenkalodájának látta. Tragikus volna a románság számára, ha gondolkodói csak megkésve ismernék fel, már mint elszalasztott lehetőséget, hogy „félnemzetecske”-létükből a kivezető utat – a kölcsönös méltányosságon alapuló román–magyar megbékélés útját – fatális módon elvették.

(1987)